

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець–Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

**з теми: Інтелектуальне виховання дітей старшого дошкільного віку
засобами мультиплікаційних фільмів**

Виконав: здобувач вищої освіти
освітньо–професійної
програми Дошкільна освіта
Спеціальності 012 Дошкільна освіта
денної форми здобуття вищої освіти
НАУМЕНКО Андрій Олегович

Керівник:
Демчик Катерина Іванівна,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач

Рецензент:
МАКСИМОВА Олена Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
теорії та методик дошкільної й інклюзивної
освіти
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

Кам'янець-Подільський, 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	11
1.1. Сутність поняття «інтелектуальне виховання» у психолого- педагогічній літературі дошкільників у різноманітних наукових підходах.....	11
1.2. Особливості інтелектуального розвитку дітей дошкільного віку та вікові особливості розвитку самосвідомості і самооцінки дошкільника.....	22
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ.....	31
2.1. Організація та методика дослідження рівня інтелектуального розвитку дошкільників.....	31
2.2. Реалізація педагогічного впливу за допомогою мультфільмів у процесі інтелектуального виховання.....	35
РОЗДІЛ 3. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЗАСТОСУВАННЯ МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ У ПРОЦЕСІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	40
3.1. Використання анімаційного матеріалу для активізації пізнавальної діяльності.....	40
3.2. Порівняльна характеристика рівнів інтелектуального розвитку до і після впровадження методики.....	47
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53

ВСТУП

Актуальність проблеми. Українська система освіти сьогодні перебуває на етапі якісних змін, що зумовлено активним розвитком громадянського суспільства, зростанням рівня демократизації, утвердженням свободи особистості та переорієнтацією суспільних цінностей на пріоритет людської гідності. У зв'язку з цим зростає значущість гуманізації освітнього процесу, що потребує перегляду його цілей, принципів, змістового наповнення та впровадження сучасних педагогічних технологій.

Діти старшого дошкільного віку перебувають на важливому етапі свого розвитку, який визначає основи їхньої майбутньої навчальної успішності та когнітивних навичок. Пізнавальний розвиток у цьому віці відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки стимулює здатність дітей мислити, навчатися та розвиватися.

Існує безліч тлумачень поняття «пізнавальний інтерес», що дозволяє говорити про його багатоаспектність. Одні автори розглядають пізнавальний інтерес як синтез складних особистісних процесів, інші – як вибірккову спрямованість психічних процесів на навколишній світ, пізнання якого приносить задоволення.

Дослідники виокремлюють певні структурні компоненти пізнавального інтересу дітей старшого дошкільного віку: процесуальний, інтелектуальний та емоційно-вольовий.

Аналіз компонентів пізнавального інтересу дозволяє зробити висновок про те, що сучасна мультиплікація може бути ефективним засобом розвитку пізнавального інтересу в дітей старшого дошкільного віку.

На думку вчених, мультфільми позитивно впливають на розвиток пізнавальних процесів дітей дошкільного віку. Після перегляду мультфільму діти починають активно цікавитися об'єктами навколишнього середовища, поповнюють власний багаж знань, запам'ятовують зразки поведінки та способи спілкування з іншими людьми. Персонажі мультфільмів зрозумілі та

знайомі дітям, а створення проблемних ситуацій (наприклад, зупинка перегляду мультфільму та спільний пошук розв'язання з дітьми) сприяє пробудженню їхнього інтересу.

При правильному відборі мультфільму педагог має звертати увагу лише на ті твори, які містять елементи новизни та несподіванки, викликають емоційну реакцію у дітей та захоплюють сюжетною лінією.

Підтримати інтерес дитини до перегляду мультфільму та пошуку рішень можна через включення персонажів у виконання творчих завдань. Під час безпосередньої освітньої діяльності з використанням мультфільмів зберігається традиційна структура заняття (вступна, основна та підсумкова частини), де основна частина поділяється на перегляд мультфільму та розв'язання запропонованого завдання.

Сьогодні мультфільми виконують не лише розважальну функцію, а й можуть бути потужним освітнім інструментом для дошкільнят.

Завдяки розвитку мультиплікації сучасні мультфільми є високоякісними анімаційними творами з яскравими візуальними ефектами. Вони допомагають дітям розвивати уявлення про форми, рух, простір і кольори.

Багато мультфільмів інтегрують освітні елементи в сюжет, завдяки чому сприяють розвитку мовленнєвих умінь, логічного мислення та навичок лічби у дітей старшого дошкільного віку.

Сучасні мультфільми зазвичай торкаються важливих і актуальних тем, таких як екологія, культурне розмаїття, історія й технології. Вони допомагають дітям розширити знання та збагачують їхню культурну компетентність.

Мультфільми часто пропонують дітям різноманітних героїв і сюжети, що сприяє розвитку соціальних навичок і розуміння емоцій. Завдяки мультфільмам дошкільнята вчаться співпраці, емпатії та розв'язанню конфліктів на прикладі ситуацій, побачених на екрані.

Як і інші види мистецтва, мультфільми стимулюють дитячу уяву й креативність. Вони можуть надихнути дітей на створення власних історій, малюнків або навіть анімацій.

Отже, використання інформаційних технологій у освітньому процесі сприяє розширенню пізнавальних можливостей дітей, формуванню інтересу до нової інформації та розвитку творчих навичок.

Технології стають мотивуючим фактором навчання, оскільки дітям подобається користуватись інструментами, які допомагають вирішувати цікаві завдання й надають нові освітні можливості. Вони підвищують інтерес до навчання, розвивають пізнавальні здібності та забезпечують успішний розвиток дошкільників.

Останніми роками спостерігається зростання кількості мультфільмів, які прагнуть не лише розважити дітей, а й передати важливі уроки та цінності.

Усі сучасні мультфільми мають різне спрямування, зокрема й педагогічне.

Екологічне спрямування охоплює мультфільми, що звертають увагу глядачів на охорону навколишнього середовища. Вони закликають дітей берегти природу й усвідомлювати особисту відповідальність за неї.

Мультфільми, орієнтовані на розвиток соціальних навичок та емоційної сфери, допомагають дітям опановувати емоційну грамотність, міжособистісні стосунки, толерантність і справедливість.

Освітні мультфільми спрямовані на ознайомлення дітей із новими знаннями, навичками та цінностями. Вони можуть розповідати захопливі історії про науку, культуру, історію та інші важливі теми.

Мультфільми, що розвивають креативність і уяву, зазвичай містять нестандартні сюжети, незвичних героїв і привабливу анімацію.

Усі ці напрями в сучасній мультиплікації допомагають дітям старшого дошкільного віку розвивати особистісні якості та інтелектуальні здібності, отримувати позитивний досвід і навчатися життєвим цінностям та навичкам.

Інформаційні технології підтримують індивідуальний підхід, дозволяючи обирати рівень складності й темп навчання відповідно до індивідуальних особливостей кожної дитини.

Мультфільми сприяють кращому засвоєнню знань, підвищують мотивацію до навчання та розвивають важливі психічні процеси в дітей.

Сучасні мультфільми охоплюють величезну різноманітність тем і передають важливі життєві цінності. Вони можуть навчати дітей життєвим навичкам, розвивати креативне й аналітичне мислення, а також заохочувати інтерес до різних сфер знань.

Захопливі анімаційні мультфільми не лише занурюють дітей у яскравий світ фантазії, а й знайомлять їх з різними культурами та науковими знаннями. Наприклад, мультфільми про тварин дають змогу дітям дізнатися про різні види, їхнє харчування, а також про екосистеми й охорону природи. Мультфільми про космос викликають інтерес до вивчення планет і зірок.

Часто мультфільми базуються на класичних літературних творах і стимулюють інтерес дітей до читання. Візуальне представлення історій та персонажів допомагає дітям краще зрозуміти сюжет. Це сприяє розширенню світогляду дітей старшого дошкільного віку.

Сучасні мультфільми вражають уяву своїми неймовірними візуальними ефектами, захопливими сюжетами й яскравими персонажами. Вони втілюють найновіші технологічні досягнення та передають важливі цінності для дітей. Такий вид контенту є не лише приємним для перегляду, а й потужним засобом пізнавального розвитку дітей дошкільного віку.

У сучасних умовах розвитку освіти дошкільна дитина сприймається як активний учасник власного життя, який прагне до самостійності, самовираження, виявлення своєї індивідуальності та реалізації особистісного потенціалу. Зростаюче прагнення до самовизначення, саморозвитку й самозбереження зумовлює підвищений інтерес науковців до вивчення феномену самосвідомості у дітей дошкільного віку.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У науково-психологічній літературі проблема формування та розвитку образу «Я» представлена в роботах відомих дослідників, зокрема: Р. Бернса, А. Бодальова, У. Джеймса, Е. Еріксона, А. Маслоу, Р. Мейлі, А. Петровського, К. Роджерса, В. Століна, П. Чамата, Н. Чеснокової та інших. Особливості становлення образу «Я» в ранньому онтогенезі розглядаються в контексті вивчення особистісного розвитку, самопізнання, формування емоційно-ціннісного ставлення до себе та саморегуляції у працях Г. Абрамової, М. Боришевського, О. Запорожця, О. Кононко, В. Котирло, В. Мухіної, М. Лісіної, Н. Непомнящої, Є. Панько, А. Сілвестру, О. Смірної, Г. Урунтаєвої та інших учених.

Зважаючи на актуальність проблеми, була обрана тема дослідження: **«Інтелектуальне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами мультиплікаційних фільмів».**

На цю тему є попередні теоретичні дослідження, але вони не охоплюють усі аспекти. Дослідження морального виховання старших дошкільників у контексті доступних їм засобів — мультфільмів — досліджені недостатньо. Також відсутня системність перегляду й педагогічного супроводу.

Українські вчені у галузі моралі та освіти: Тетяна Авдульова, Лариса Божович, Андрій Запорожець, Ірина Куликовська, Євген Субботський, Ірина Сушкова, Людмила Чепікова, Сергій Якобсон — працювали над темою моральної активності, поведінки і соціально-ціннісної поведінки дошкільників. Суттєві характеристики поведінки, орієнтованої на мораль, досліджували Лариса Крайнова, Інна Вавилова, Наталя Мельникова, Роман Буре, Ельвіра Шарапова.

Особливості кіно та медіаосвіти в дошкільній сфері досліджували Олександр Федоров, Юрій Усов, Зінаїда Поліванова, Тетяна Леван та ін. Потенціал мультфільму розглядають у роботах Анастасії Бурухіної, Жанни Мацкевич, Романа Казакової, Наталі Тупічкіної, Олени Олійник.

Хоча внесок цих дослідників значний, залишаються аспекти, що потребують глибшого вивчення — особливості морального виховання

старших дошкільників за допомогою мультфільмів, системність супроводу, методичний бекграунд.

Завдання дослідження

Виявлені конфлікти між

- загальнонауковим значенням дошкільного віку в моральному становленні та відсутністю розроблених прийомів реалізації соціо- та медіакультурних умов;

- великою присутністю дитини в мультимедійному просторі та відсутністю способів педагогічного супроводу;

- педагогічним потенціалом мультфільмів і недостатнім їх використанням за критеріями;

- можливостями їхнього застосування та відсутністю методик.

Постає проблема: Не розроблені науково-педагогічні основи процесу виховання моральної поведінки старших дошкільників засобами мультфільмів.

Тема дослідження: «Особливості виховання моральної поведінки старших дошкільників засобами мультфільмів».

Об'єкт: Моральне виховання дошкільників.

Предмет: Процес формування моральної поведінки дітей старшого дошкільного віку під впливом перегляду мультфільмів.

Мета: Розробити наукові основи процесу виховання.

Відповідно до мети були визначені такі **завдання:**

- аналіз різноманітної наукової літератури з проблеми дослідження;
- виявити педагогічний потенціал мультфільмів і умови його реалізації.
- проаналізувати наукові підходи до проблеми розвитку самосвідомості і самооцінки дошкільника;
- розробити діагностичний інструментарій і шкалу оцінки.
- охарактеризувати вікові особливості розвитку самосвідомості у дітей дошкільного віку;

Гіпотеза: Мультфільми позитивно впливають, якщо:

- моральна поведінка розглядається як інтегральний досвід;
- відібрані мультфільми за певними критеріями;
- діти підготовлені за рівнем медіаграмотності;
- діагностика проводиться за рівневою шкалою;
- супровід перегляду відбувається поетапно.

Методологічна основа

Використано системно-цілісний, суб'єктно-діяльнісний, ситуаційний та особистісно-орієнтований підходи; теорії розвитку дошкільників (Виготський, Піаже, Фельдштейн, Ельконин) та теорії виховання моральності; підходи медіа- й кіноосвіти (Федоров, Усов, Челишева, Баженова, Левшина та ін.).

Дослідження проводилось 2024–2025 рр., складаючи чотири етапи:

1. Теоретичний аналіз, концептуалізація, програма експерименту, тестування.
2. Формувальний експеримент і уточнення методики.
3. Систематизація результатів, написання дисертації.
4. Оброблення та аналіз даних.

Методи: теоретичний аналіз, опитування, спостереження, експеримент, бесіди, експертні оцінки, статистична обробка.

Теоретичну основу дослідження становлять здобутки сучасної психолого-педагогічної науки, зокрема положення про соціально-історичний характер розвитку психіки та формування «Я-концепції», а також роль міжособистісного спілкування у становленні особистості (Р. Бернс, Л. С. Виготський, У. Джеймс, М. І. Лісіна, С. Л. Рубінштейн, В. В. Столін). Важливими є також ідеї, що стосуються застосування особистісно орієнтованого та гуманістичного підходу в освітньому процесі (Л. М. Ванюшків, Е. М. Волков, І. А. Колесников, К. Роджерс, А. Хаузен, І. С. Якіманська та інші), а також концепції про активну роль діяльності у психічному розвитку дитини (Л. С. Виготський, В. А. Давидов, А. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн).

Для досягнення мети та виконання завдань дослідження було застосовано сукупність теоретичних і емпіричних методів.

До теоретичних методів належать: аналіз і узагальнення філософських, психолого-педагогічних і науково-методичних джерел, що дозволило осмислити загальні аспекти проблеми; вивчення та узагальнення педагогічної практики; порівняння, систематизація, моделювання змісту, методів і форм організації навчально-виховного процесу; зіставлення та аналіз результатів дослідження з метою аргументації сутності досліджуваного феномену і виокремлення ефективних педагогічних умов розвитку самосвідомості дошкільників через інтеграційні технології.

До емпіричних методів включено:

- діагностичні (усне опитування, бесіди, інтерв'ю);
- обсерваційні (спостереження), які допомогли з'ясувати рівень і динаміку розвитку самосвідомості у дітей;
- праксиметричні (аналіз педагогічного досвіду та результатів діяльності), які дозволили структурувати та систематизувати отримані дослідницькі матеріали.

База дослідження: дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі ЗДО № 38 міста Чернівці. В дослідженні брали участь 43 старших дошкільника (з них 21 контрольної групи, 22 експериментальної групи).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

1.1. Сутність поняття «інтелектуальне виховання» у психолого-педагогічній літературі дошкільників у різноманітних наукових підходах

Стрімкий розвиток інформаційних технологій у XXI столітті призвів до того, що тривале занурення у медіасвіт, медіапростір стало невід'ємною частиною життя сучасної дитини. У зв'язку з цим постала проблема стихійного, неконтрольованого контакту дітей із потоком медіаінформації за відсутності педагогічного супроводу.

Згідно з результатами соціологічного дослідження «Дошкільна медіаосвіта: траєкторії розвитку», проведеного А.А. Немирич у квітні 2011 року, найбільш прийнятним видом медіа для навчання і виховання дітей дошкільного віку визнано анімаційний фільм [3].

Анімаційний фільм, коли він створюється як твір мистецтва, відповідно до особливостей розвитку дитини певного віку, має значний виховний потенціал. Сюжети мультфільмів та образи персонажів можуть слугувати трансляторами моральних норм і цінностей. Зміст окремих мультфільмів привертає увагу дітей до серйозних проблем, які несуть у собі моральне значення та глибокі емоційні переживання. Увесь цей морально-розвивальний потенціал анімації може бути використаний у системі морального виховання дошкільнят, адже саме цей віковий період характеризується інтенсивним становленням моральних установок та почуттів.

Водночас, як зазначають експерти, існує значний ризик виходу на екрани мультфільмів, які не відповідають естетичним і моральним нормам, пропагують хибні ідеали, стають джерелом дитячої агресії, страхів і деформації особистості. За зовнішньою веселістю та розважальністю часто приховуються антиморальні стереотипи поведінки, розмиті цілі й орієнтири. Більше того, хоча в більшості випадків цей вид медіапродукції діє безсистемно, неорганізовано, хаотично, він справляє потужний вплив на

моральне становлення особистості дитини дошкільного віку, займаючи значне місце в загальній системі чинників її соціалізації.

Стає очевидним, що без педагогічного осмислення цієї ситуації деякі чинники розвитку дітей дошкільного віку можуть стати некерованими та безконтрольними. А з урахуванням позитивного потенціалу впливу мультфільму, за відсутності належного педагогічного супроводу втрачається можливість зробити цей процес ефективним чинником соціалізації.

Відповідно до окресленої проблеми було поставлено такі завдання:

1. Визначити критерії відбору анімаційних фільмів для вирішення завдань морального виховання дітей 5–7 років;
2. Дослідити можливості процесу педагогічного супроводу контакту дитини з мультфільмом.

У силу вікових особливостей дошкільник не здатен критично ставитися до побаченого. Його сприйняттю притаманні наївно-реалістичний характер, фрагментарність, сюжетність. Натомість педагогічний супровід вносить у дитяче сприйняття усвідомленість, вербалізацію і сприяє адекватній інтерпретації художніх образів [1].

Як орієнтовні критерії відбору мультфільмів, придатних для використання як засобу морального виховання дітей, було визначено такі аспекти:

- емоційна насиченість і багатство моральної проблематики мультфільму;
- відповідність структури тексту можливостям дитячого сприймання й розуміння, його зв'язок із дитячим досвідом і пережитими подіями;
- динамізм фільму, гострота й експресивність розвитку сюжету, події, що захоплюють дитину і спонукають її до емоційно-мисленневого занурення, одночасно ставлячи перед моральними проблемами, ситуаціями вибору й прийняття рішення;
- яскравість, оригінальність, експресивність і виразність образів героїв, естетичність та запам'ятовуваність проявів їхніх характерів;

- переконливе демонстрування корисних звичок, благородних учинків, ідей дружби, єдності, взаємодопомоги, що сприяють ідентифікації дитини з героєм.

На нашу думку, мультфільм може виступати засобом морального виховання дитини дошкільного віку, якщо під час його перегляду, обговорення з дорослими і однолітками створюються умови для засвоєння моральних уявлень, норм, оцінок і звичок.

У процесі дослідження було виокремлено ситуації контакту дитини з мультфільмом, які цілеспрямовано створює педагог для підсилення і розкриття морально-естетичного потенціалу кінопродукції. Ми виходили з трактування ситуації М.В. Корєпановою, яка визначає її як сукупність знань і обставин, що зумовлюють характер діяльності дорослого і дитини [2].

Дослідження проводилося на базі дитячого садка «Розумка» «Покоління». Було виокремлено кілька послідовно організованих ситуацій:

1. Ситуація свідомого сприйняття та розуміння мультфільму.

Передбачає постановку запитань, стимулювання висловлювань дітей і тлумачення подій з метою розвитку вербального сприйняття. Одне з основних завдань полягало в тому, щоб, не знижуючи зацікавлення, спонукати дитину до глибшого усвідомлення сюжету, аналізу вчинків героїв і формування розгорнутого судження про фільм.

2. Ситуація виявлення моральних якостей.

Передбачає виділення моральних і аморальних якостей персонажів, аналіз дитячих висловлювань, здатності розпізнавати етичні колізії. Діти з вищим інтелектуальним потенціалом зазвичай давали глибші пояснення, емоційно реагували на фрагменти й оцінювали їх у контексті всієї історії.

3. Ситуація вияву моральних почуттів.

Спрямована на збагачення емоційного досвіду дітей через особистісне співпереживання. Дитині пропонувалося уявити себе на місці персонажа, що дозволяло краще зрозуміти його почуття і глибше емоційно залучитися.

4. Ситуація постановки запитань.

Метою є формування у дитини потреби в діалозі з дорослим щодо моральних проблем. Організоване обговорення мультфільму має виховати звичку до запитально-відповідної взаємодії, що сприяє глибшому осмисленню ситуацій і вчинків.

5. Ситуація зіставлення з особистим досвідом.

Спрямована на підведення дитини до рефлексії через порівняння подій мультфільму з власним досвідом або досвідом друзів. Це допомагає дитині самостійно оцінити свою поведінку й сформувавши моральну самооцінку.

6. Ситуація перенесення моральних установок на власну поведінку.

Найскладніша з педагогічного погляду ситуація. Після перегляду мультфільму діти аналізували вчинки героїв за допомогою запитань: «А який я?», «Чи міг би я так вчинити?». Це дозволяє дитині перенести моральні установки з фільму у власне життя [6, с.73].

Образ «Я» має рівневу структуру (І.Кон, О.Ядов). Грунтуючись на тому, що настановлення складаються з когнітивного, афективного та поведінкового компонентів, в структурі образу «Я» виокремлюють три аспекти: змістовний, емоційно-ціннісний, операційно-дійовий. На подібну структуру вказує і А.Петровський, визначаючи складові компоненти образу «Я». Пізнавальний компонент – уявлення про свої здібності, зовнішність, фізичну силу, соціальну вагомість, тощо. Емоційний компонент – переживання само-поваги, самолюбства, самоприниження. Оцінно-вольовий – тяжіння до поваги, симпатії, високого статусу або бажання залишитися непомітним, приховати свої недоліки.

А.Петровський засвідчує, що у людини безліч образів «Я», які по черзі домінують у самосвідомості людини: «реальне Я», «ідеальне Я» (якою має бути людина, щоб відповідати очікуванням оточення, це певний орієнтир у самовихованні), «фантастичне Я» (якою хотілося б стати, якщо це було можливим), «бажане Я» (уявлення про те, на що людина виявиться здатною за сприятливих обставин), «очікуване Я» (продукт уяви, образ того, якою, на

думку людини, вона є в очах інших), «уявне Я» (те, якою б людина хотіла виглядати, якою вона себе зображує).

У моделі вікового розвитку особистості А.Петровський виокремлює такі етапи формування особистості: дошкільний (0-3); дошкільний та шкільне дитинство (4-11), отрочтво (12-15), юність (16-18). Вчений наголошує, що в кожному віковому періоді людина проходить 3 фази становлення особистості: адаптація, індивідуалізація, інтеграція [6, с.73].

Дошкільний період в контексті формування образу «Я» цікавий тим, що вже в період адаптації дитина вчиться виокремлювати своє «Я» з оточення, на другій фазі відбувається протиставлення себе іншим, активне використання займенника «моє», чим дитина підкреслює свою індивідуальність; на фазі інтеграції дитина домагається, щоб дорослі зважали на її бажання, намагається певною мірою управляти їх діями, тим самим заявляє про своє «Я», при цьому вчиться керувати своєю поведінкою та рахуватися з оточенням.

У ХХІ столітті мультфільми стали однією з найпоширеніших, улюблених дітьми та по-справжньому масових наочних форм отримання інформації для дітей різного віку. Мультиплікаційні фільми тісно пов'язані з дитячою літературою, з книжками, які часто містять яскраві ілюстрації та фотографії. Існує понад 100 екранізованих творів для дітей, доступних для перегляду: це «Снігова королева», «Гидке каченя» (Г. К. Андерсен), «Бременські музиканти» (брати Грімм), «Кіт у чоботях» (Ш. Перро) тощо.

Під час спільного читання книжки з дитиною і перегляду мультфільму, що є екранізацією цього твору, при обговоренні побаченого в уяві дитини виникає різне сприйняття одного й того самого персонажа. Згодом це проявляється в різноманітній образотворчій діяльності дітей. Під впливом цілеспрямованого навчання після перегляду мультфільмів у дітей зростає інтерес до героїв, створюється позитивний емоційний настрій на творчість.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що мультиплікаційні фільми є сучасним наочним засобом навчання, який сприяє розвитку розумових здібностей дітей, а також стимулює їх до творчої діяльності.

Науковці та педагоги сьогодні активно шукають інноваційні педагогічні системи виховання та розвитку дитини ще з дошкільного віку. Значна увага приділяється розробці нових методик розвитку фантазії, уяви, розкриттю творчого потенціалу особистості. Одним із таких засобів виховання та навчання дошкільників і молодших школярів стала мультиплікація.

За допомогою мультфільмів діти долучаються до соціокультурних норм суспільства, усвідомлюють такі важливі поняття, як моральність, добрі вчинки, співчуття й емпатія. У ряді досліджень проаналізовано вплив мультфільмів на моральну поведінку дітей (напр., І. Савченко); на формування візуальної культури в процесі перегляду анімаційних фільмів (Т. Яценко, Н. Хомич); у низці публікацій наголошується на ролі мультиплікації у розвитку лексико-граматичних засобів мови та зв'язного мовлення (Л. Коваль).

Мультиплікація також сприяє розвитку образотворчої творчості у старших дошкільників, що підкреслюється у дослідженнях таких українських педагогів, як Ж. Жаркова, Н. Гавриш та ін.

Ще у ХХ столітті досвід використання художньої творчості для подолання хвороб і прискорення процесів реабілітації був описаний у працях європейського дослідника Е. Гілла, який увів до наукового обігу термін «арттерапія», застосовуючи його до образотворчого мистецтва як засобу лікувального впливу. Сьогодні цей термін використовується значно ширше, охоплюючи комплексний терапевтичний вплив мистецтва на людину.

У практиці терапевтичної клоунади часто виникає ситуація, коли маленький пацієнт більшу частину дня проводить за переглядом мультфільмів чи з гаджетами. Терапевтичний клоун, приходячи в палату, змушений докладати зусиль, щоб залучити дитину до живого спілкування та гри. Водночас така діяльність не лише корисна для суспільства, а й дає змогу акторам реалізувати себе, проявити доброту, людяність, надати допомогу, а отже – здійснювати «лікування душі душею».

Українські науковці, зокрема О. Тарасенко, наголошують, що діти в умовах ізоляції (наприклад, під час лікування в стаціонарі) часто сприймають

гаджет як єдиного «вчителя» та джерело інформації, замінюючи ним живе спілкування. Тому важливо звертати увагу на зміст того, що вони бачать на екрані.

Під час бесіди з вихованцями дитячого садка, проведеної Т. Авдєєвою, було встановлено, що 18 % дітей характеризують тривалість перегляду мультфільмів як «завжди». Натомість серед дітей, які проходили тривале лікування в лікарні, понад 33 % щоденно переглядають мультфільми по кілька годин, що на 15 % більше, ніж у дитсадку.

Протягом тривалого часу гра вважалася провідним видом діяльності дошкільника. Проте сьогодні спостерігається зниження інтересу до активної гри та живого спілкування. Т. С. Злотникова, досліджуючи явище популяризації «масових шоу» та мультсеріалів, розглядає їх як наслідок дефіциту спілкування, що особливо актуально у контексті дитячої аудиторії.

З огляду на значний час, який діти проводять за переглядом мультфільмів, особливо важливо навчити їх свідомому вибору контенту, формуванню естетичного смаку. У зв'язку з цим необхідно розробити методичні рекомендації для батьків, у доступній формі пояснити психолого-педагогічні основи взаємодії дитини з гаджетом і запропонувати список рекомендованих до перегляду мультфільмів.

У статті Т. Злотникової та О. Горохової влучно відображено викривлення архетипу дитини у сучасній масовій культурі: у світі глобалізації зникає образ героя-мрійника, допитливої дитини, що прагне досліджувати, вміє дружити. На зміну приходить персонаж — пасивний, наляканий, байдужий спостерігач, сформований під впливом масової культури, позбавленої моральних орієнтирів.

Під час анкетування батьків дітей, які проходили лікування в клініці, на запитання «Скільки часу ваша дитина дивиться телевизор?» були отримані такі дані:

- 10 % — не більше 1 години на день;
- 12 % — до 2 годин;

- 23 % — близько 3 годин;
- 55 % — понад 3 години щодня.

Для порівняння, серед батьків вихованців дитсадка:

- 16 % зазначили, що дитина дивиться телевізор не більше години на день;
- 32 % — до 2 годин;
- 20 % — близько 3 годин;
- 12 % — понад 3 години.

На підставі цих даних можна зробити висновок: діти у дитсадках у середньому дивляться телевізор 2,5 години на день, тоді як у стаціонарі — понад 3 години щодня.

Як писав В. Бехтерев, дитина у своїх малюнках відтворює те, що її оточує. Тож в умовах часткової ізоляції та інформаційного перенасичення особливо важливо піклуватися про якість візуального контенту, який вона споживає.

У зв'язку з цим варто наголосити на необхідності подальшого розвитку терапевтичної клоунади та посилення уваги до змісту медіапродукції, що оточує дитину щодня.

У ХХІ столітті мультфільми стали однією з найпоширеніших, улюблених дітьми та по-справжньому масових наочних форм отримання інформації для дітей різного віку. Мультиплікаційні фільми тісно пов'язані з дитячою літературою, з книжками, які часто містять яскраві ілюстрації та фотографії. Існує понад 100 екранізованих творів для дітей, доступних для перегляду: це «Снігова королева», «Гидке каченя» (Г. К. Андерсен), «Бременські музиканти» (брати Грімм), «Кіт у чоботях» (Ш. Перро) тощо.

Під час спільного читання книжки з дитиною і перегляду мультфільму, що є екранізацією цього твору, при обговоренні побаченого в уяві дитини виникає різне сприйняття одного й того самого персонажа. Згодом це проявляється в різноманітній образотворчій діяльності дітей. Під впливом

цілеспрямованого навчання після перегляду мультфільмів у дітей зростає інтерес до героїв, створюється позитивний емоційний настрій на творчість.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що мультиплікаційні фільми є сучасним наочним засобом навчання, який сприяє розвитку розумових здібностей дітей, а також стимулює їх до творчої діяльності.

Науковці та педагоги сьогодні активно шукають інноваційні педагогічні системи виховання та розвитку дитини ще з дошкільного віку. Значна увага приділяється розробці нових методик розвитку фантазії, уяви, розкриттю творчого потенціалу особистості. Одним із таких засобів виховання та навчання дошкільників і молодших школярів стала мультиплікація.

За допомогою мультфільмів діти долучаються до соціокультурних норм суспільства, усвідомлюють такі важливі поняття, як моральність, добрі вчинки, співчуття й емпатія. У ряді досліджень проаналізовано вплив мультфільмів на моральну поведінку дітей (напр., І. Савченко); на формування візуальної культури в процесі перегляду анімаційних фільмів (Т. Яценко, Н. Хомич); у низці публікацій наголошується на ролі мультиплікації у розвитку лексико-граматичних засобів мови та зв'язного мовлення (Л. Коваль).

Мультиплікація також сприяє розвитку образотворчої творчості у старших дошкільників, що підкреслюється у дослідженнях таких українських педагогів, як Ж. Жаркова, Н. Гавриш та ін.

Ще у ХХ столітті досвід використання художньої творчості для подолання хвороб і прискорення процесів реабілітації був описаний у працях європейського дослідника Е. Гілла, який увів до наукового обігу термін «арттерапія», застосовуючи його до образотворчого мистецтва як засобу лікувального впливу. Сьогодні цей термін використовується значно ширше, охоплюючи комплексний терапевтичний вплив мистецтва на людину.

У практиці терапевтичної клоунади часто виникає ситуація, коли маленький пацієнт більшу частину дня проводить за переглядом мультфільмів чи з гаджетами. Терапевтичний клоун, приходячи в палату, змушений докладати зусиль, щоб залучити дитину до живого спілкування та гри.

Українські науковці, зокрема О. Тарасенко, наголошують, що діти в умовах ізоляції (наприклад, під час лікування в стаціонарі) часто сприймають гаджет як єдиного «вчителя» та джерело інформації, замінюючи ним живе спілкування. Тому важливо звертати увагу на зміст того, що вони бачать на екрані.

Під час бесіди з вихованцями дитячого садка, проведеної Т. Авдєєвою, було встановлено, що 18 % дітей характеризують тривалість перегляду мультфільмів як «завжди». Натомість серед дітей, які проходили тривале лікування в лікарні, понад 33 % щоденно переглядають мультфільми по кілька годин, що на 15 % більше, ніж у дитсадку.

Протягом тривалого часу гра вважалася провідним видом діяльності дошкільника. Проте сьогодні спостерігається зниження інтересу до активної гри та живого спілкування. Т. С. Злотникова, досліджуючи явище популяризації «масових шоу» та мультсеріалів, розглядає їх як наслідок дефіциту спілкування, що особливо актуально у контексті дитячої аудиторії.

З огляду на значний час, який діти проводять за переглядом мультфільмів, особливо важливо навчити їх свідомому вибору контенту, формуванню естетичного смаку. У зв'язку з цим необхідно розробити методичні рекомендації для батьків, у доступній формі пояснити психолого-педагогічні основи взаємодії дитини з гаджетом і запропонувати список рекомендованих до перегляду мультфільмів.

У діалозі з Платоном ми знаходимо моральний орієнтир, якого повинні дотримуватися і в освіті: «Не слід відповідати злом на зло, навіть якщо зазнав страждань. Завжди неправильно чинити несправедливо у відповідь на несправедливість» [7].

Отже, до змісту мультиплікаційних фільмів мають висуватися високі вимоги. Враховуючи те, що діти регулярно і тривало переглядають мультфільми, їхній вплив є значним. Відтак, використання мультфільмів як засобу формування цінностей, розвитку уяви та креативності має великий педагогічний потенціал.

Необхідно створити методичні рекомендації щодо підбору мультиплікаційних фільмів, у яких будуть вказані українські або європейські мультфільми з гуманно-естетичним змістом і художньо-виразними засобами, доступними дітям.

Отже, ми розуміємо образ «Я» як суб'єктивну динамічну сукупність уявлень людини про себе, свою індивідуальність, неповторність; як систему настановлень, спрямованих на самого себе, яка складається з пізнавального емоційного та оцінно-вольового компонентів. Здійснений аналіз проблеми розвитку образу «Я» дитини старшого дошкільного віку дозволяє нам говорити про те, що існує зв'язок між образом «Я» дітей старшого дошкільного віку та здатністю виражати свої переживання в рухах; психологічна підтримка формування образу «Я» дітей старшого дошкільного віку буде ефективною за умови розвитку невербальних експресивних здібностей, які допоможуть дитині адекватно виражати себе, доносити до оточуючих свої думки, почуття, бажання.

1.2. Особливості інтелектуального розвитку дітей дошкільного віку та вікові особливості розвитку самосвідомості і самооцінки

За визначенням американського психолога, представника гуманістичної течії Карла Роджерса «Я-концепція» - це сукупність уявлень індивіда про свої характеристики і здібності, про можливості взаємодії з іншими людьми і навколишнім світом, сукупність ціннісних уявлень, пов'язаних з об'єктами і діями, і уявлень про цілі або ідеї, які можуть мати позитивну або негативну спрямованість [2, с.100].

В.С.Мухіна виділяє 5 ланок структури самосвідомості:

Перша ланка структури самосвідомості являє собою кристал особистості, що включає ім'я, ідентифіковане з тілесною і духовною індивідуальністю. У дошкільному віці дитина починає усвідомлювати, що вона має індивідуальне ім'я. При нормальних стосунках у сім'ї вона любить своє ім'я, бо постійно чує ніжне звертання до себе. їй подобаються всі домашні варіанти дитячого імені, вона вже знає, як її будуть називати, коли стане дорослою. Завдяки імені і займеннику «Я» дитина навчається виділяти себе як персону. Ім'я набуває особливого значення. Ім'я дає дитині можливість представити себе як окрему, виняткову людину.

Дитина органічно, починаючи з раннього віку, ідентифікує своє ім'я із собою тілесним, тобто відбувається формування образу тіла. За нормальних умов дитина постійно вправляється в різноманітних рухах і діях. Численні вправи, якими дитина займається разом із дорослим, являють собою не просто мускульну роботу (скорочення і розслаблення), а й формують складні інтеграційні зв'язки між мускульною роботою, зором, дотиком, тілесним почуттям рівноваги і координації в просторі, а також загальним результатом усіх зусиль і переживань. При цьому кожен рух має бути чітко збалансованим не тільки на рівні пальців, кисті, усієї руки, усього тіла, а й на рівні результатів від зробленої вправи. У період старшого дошкільного віку продовжується зміна тілесного Я дошкільника [5, с.34].

Необхідно ще раз підкреслити визначальну роль дорослого, який емоційно і фізично сприяє тілесному розвитку дитини. Близький для дитини дорослий охороняє її від імовірних травм, чим наповнює її впевненістю у безпеці. Дорослий захоплюється успіхами дитини, чим підтримує і розвиває в ній почуття самоцінності. Дитина із задоволенням опановує тілесні вправи, що лягають в основу її особистості. Отже, в структурі «Я-концепції» дошкільника найважливіше місце належить уявленню про свою фізичну зовнішність, а також діям, які він здатний виконувати. Крім того, можна говорити про наявність первинних уявлень про свої якості.

Друга ланка структури самосвідомості – потреба у визнанні – одна із найзначніших людських потреб. Вона ґрунтується на прагненні дістати високу оцінку своїх досягнень, що відповідають соціальним вимогам суспільства.

Із віком у дітей зростає інтерес до навколишнього світу: вулиці, дитячого садка, дому. Навіть у межах власної квартири існує безліч цікавих предметів, які можуть приховувати небезпеку. Суть проблеми полягає в тому, що природна допитливість, довірливість дитини, її прагнення до пізнання світу стають потенційно небезпечними для дошкільника. Тому навчання дітей безпечній поведінці в побуті – є актуальним педагогічним завданням, що потребує великої уваги з боку вихователів, учителів та батьків.

Освіта є головним механізмом формування відповідального ставлення дитини до власної безпеки (Л.Л. Тимофєєва, К.Ю. Белая, В.А. Ананьєв та ін.). Дуже важливо проводити підготовку до безпечного життя на всіх етапах освіти – починаючи з дитячого садка й завершуючи вищими навчальними закладами.

На думку О.Л. Князевої, Р.Б. Стеркіної, Т.Г. Хромцової, перші знання потрібно закладати ще в дошкільному віці, починаючи з найближчих небезпек, що можуть очікувати дитину в її власному домі. На вихователів покладено основне завдання – підготувати дитину до всіх реалій сучасного світу, до зустрічі з небезпеками, які можуть трапитися у навколишньому середовищі [4].

На думку Т.Г. Хромцової та А.Л. Венгера, особливу роль у формуванні безпечної поведінки дитини відіграє саме дошкільний вік. На заклади дошкільної освіти покладена велика відповідальність за формування базових знань дітей щодо безпечної поведінки. Вони закладають основу понять про небезпеку, формують уміння передбачати наслідки власних дій, аналізувати рівень небезпеки ситуації та власні сили, обирати правильний шлях дій у різних умовах.

Існує багато визначень поняття «безпечна поведінка». Найповніше визначення дає Т.Г. Хромцова. Вона вважає, що загальне поняття безпечної поведінки — це сукупність знань про правила та запобіжні заходи, умінь уникати небезпечних ситуацій, знання алгоритму дій у надзвичайних ситуаціях, які унеможливають неправильну поведінку в умовах ризику [6, с. 173].

Навчання дитини навичкам безпечної поведінки формує три основні компоненти:

- інформаційний – відповідає за формування знань і уявлень про безпеку життєдіяльності людини;
- поведінковий – формує алгоритм дій у проблемних ситуаціях;
- емоційно-вольовий – забезпечує адекватну поведінку в стресових обставинах [2].

Маючи певну базу знань про небезпеки та небезпечні ситуації, дитина отримує можливість правильно проаналізувати ситуацію, свої можливості та побудувати відповідну тактику поведінки. Її поведінка базується на використанні навичок безпечної поведінки в повсякденному житті. Дитина почувається впевнено завдяки знанням, які допомагають уникнути або подолати складну ситуацію.

Таким чином, зміст уявлень про безпечну поведінку в побуті у дітей 6-7 років має включати:

- знання правил і запобіжних заходів;
- навички розпізнавання небезпек і оцінювання своїх можливостей;

- уміння діяти відповідно до ситуації, а за можливості – уникати небезпеки.

Характерною рисою сучасного суспільства є активізація інноваційних процесів в освіті. Змінюється зміст навчання, впроваджуються нові підходи, спрямовані на всебічний розвиток дитини. Завдання педагога – підтримувати пізнавальну й творчу активність дітей, використовуючи новітні технології. Одним із таких засобів є використання анімаційних фільмів у процесі навчання.

Мультфільми допомагають дітям розширити уявлення про безпечну поведінку, впливають на їхні емоції, формують алгоритми дій у небезпечних ситуаціях [3].

Педагогічний потенціал мультфільмів полягає у:

- розширенні меж уявлень про навколишній світ;
- збагаченні словникового запасу та загального кругозору;
- розвитку пам'яті, мислення, фантазії та уяви;
- демонстрації моделей поведінки для соціалізації дитини;
- формуванні оціночного ставлення до подій;
- розвитку естетичного смаку й почуття гумору;
- задоволенні емоційних потреб дитини.

Щоб ефективно використовувати мультфільми як виховний засіб, потрібно враховувати такі критерії:

- відповідність зображення можливостям дитячого сприйняття;
- використання зрозумілої, емоційно забарвленої мови;
- сюжетна відповідність віковим особливостям;
- правильний підбір персонажів;
- дотримання моральних норм [2].

Мультфільм – це складний багатогранний процес, який дозволяє розкрити різноманітні таланти дитини: творчі, образотворчі, музичні, акторські тощо. Це сприяє розвитку таких якостей, як допитливість, самостійність, відповідальність, організованість, працьовитість тощо.

Таким чином, мультфільм – це один із найефективніших способів подачі нового матеріалу дітям, оскільки впливає на зір і слух – два ключові канали сприйняття. Він має потужний виховний потенціал і є надзвичайно продуктивним наочним засобом.

Дослідимо, як формуються уявлення дітей 6-7 років про безпечну поведінку в побуті в процесі створення мультфільмів.

У дослідженні брали участь дві групи старших дошкільників: контрольна та експериментальна, по 20 осіб у кожній

Етап 1. Констатувальний

Проведено аналіз освітніх програм, визначено основні аспекти безпечної поведінки. Вивчено вплив мультфільмів на формування відповідних навичок. Для визначення початкового рівня знань застосовано методику Н.Н. Авдєєвої, яка дозволяє оцінити знання дітей, уміння діяти та ставлення до власної безпеки.

Таблиця 1. Результати констатувального експерименту

Рівень сформованості	Експериментальна група (осіб)	Контрольна група (осіб)
Високий	5	4
Середній	10	9
Низький	5	

Найважливіша складова «Я-концепції» дошкільника - це його гендерне «Я». Дошкільне дитинство, мабуть, найважливіший етап у зміцненні цих уявлень. У три-чотири роки діти без зусиль розрізняють стать навколишніх людей за зовнішніми ознаками, але при цьому допускають оберненість статі. Тобто зауваження дорослого: «Не плач, а то перетворишся на дівчинку» - містить для дитини реальну загрозу [14, с.81].

До шести-семи років дитина формує остаточну статеву ідентичність і усвідомлює безповоротність статевої приналежності. Усвідомлення цієї безповоротності співпадає з різким посиленням в цьому віці відмінності статевих установок і поведінки.

Психологічний час особистості – індивідуальне переживання своєї фізичної і духовної зміни протягом часу, представленим у самосвідомості особистим минулим, сьогоднішнім і майбутнім. У дитячому віці дитина тільки лише відкриває для себе існування свого індивідуального минулого, сьогоднішнього і майбутнього. Вона з цікавістю слухає історії про себе того часу, «коли я був маленьким»; тішиться розповідями про те, що «витворяв», коли був малям, яким він був веселим і безстрашним. Якщо «його історія» розповідається дорослим зацікавлено і з любов'ю, дитина готова слухати це багато разів з великим ентузіазмом. З таким же задоволенням дитина дошкільного віку говорить про своє майбутнє. «Коли я виросту...» — дуже важлива позиція дитини в тимчасовій перспективі її життя. Образи пам'яті й уяви сприяють утворенню феномена психологічного часу [24, с.28].

П'ята ланка структури самосвідомості несе в собі ціннісні орієнтації на соціальний простір, представлений у суспільній свідомості правами й обов'язками.

Можна виділити три значення, три функції «Я-концепції» (За Бернсом).

Перша з них полягає в забезпеченні внутрішньої єдності особистості, її внутрішній узгодженості, іншими словами, збереженні цілісності «Я-концепції» і самооцінки.

Розбіжності в уявленнях, почуттях чи ідеях особистості створюють когнітивний дисонанс, в умовах якого особистість прагне до збереження цілісності свого Я і своєї самооцінки. Суб'єктивно така суперечність виражається психологічним дискомфортом - внутрішнім конфліктом, стресом. Особистість не може примиритися з існуванням одночасно двох образів «Я», що протистоять один одному, і шукає способи усунення цієї суперечності. У одних випадках це зміна уявлень про себе, в інших - використання психологічних механізмів захисту - способів, що дозволяють зберегти цілісність Я навіть під загрозою дії реальних фактів.

Діти-дошкільники, особливо молодші, спілкуються в основному з батьками, які є для них основними джерелами думок про них самих. Тому

самооцінка дітей складається в результаті оцінок, що отримуються від батьків. Якщо батьки не приймають дитини, нехтують нею і відштовхують її, то дитині важко уникнути негативної самооцінки і пов'язаних з нею розчарувань. Позитивна ж самооцінка дитини формується при позитивному відношенні до неї батьків [13, с.20].

Наступна функція «Я-концепції» полягає в тому, що вона допомагає людині в інтерпретації (тобто осмисленні, поясненні) нового досвіду. Йдеться про те, що ми інтерпретуємо ті або інші життєві обставини виходячи з наших уявлень про себе і власної самооцінки. «Я-концепція» виступає у вигляді внутрішнього фільтру, через який ми сприймаємо зовнішній світ. Який фільтр, такий і результат сприйняття нами інформації, що потрапляє через нього до нас. Наприклад, якщо у дитини низька самооцінка, а батьки, прагнучи підвищити її, постійно хвалять дитину, то інтерпретація дитиною цих похвал може виявитися абсолютно несподіваною для батьків. «Видно, я зовсім нікчемний, раз тато з мамою прагнуть навіяти мені зворотне», - міркує малюк. У цій думці легко побачити дію феномена «самозбереження», про яке мовилося вище. От чому так важливо, щоб у дитини з раннього дитинства формувалося позитивне уявлення про себе.

Третя функція «Я-концепції» полягає в тому, що вона обумовлює зміст наших очікувань, тобто того, що з нами може відбутися. Наприклад, дошкільник з низькою самооцінкою буде вельми стурбований своїм виступом на ранку. Навпаки, позитивна самооцінка допомагає налаштуватися на гарний результат. Виникає ситуація очікування успіху.

Щоб «Я-концепція» могла стати реальним чинником регуляції поведінки, дитина «повинна навчитися сприймати себе як особливий об'єкт, що виділяється у ряді інших об'єктів», - підкреслює Р.Берне. «Дитина також інтуїтивно освоює точки зору інших людей, оскільки зможе отримувати і осмислювати зворотний зв'язок, оцінку своєї поведінки з боку тих, хто оточує, необхідну для розвитку самосвідомості»[13, с.21].

Для батьків дитина з дня народження особлива, але для себе дитина не є особливою довгий час, вона ще не виділяє себе із середовища. До цього виділення себе, від якого починається розвиток самосвідомості, дитина приходить під впливом соціального середовища. Звичайно, в неї завжди є безпосереднє відчуття життя в собі, але лише з моменту, коли дитина в свідомості своїй відокремлює себе від середовища, починає формуватися самосвідомість [17, с.112-113].

Більшість дітей в цьому віці правильно розуміють ті етичні якості, за якими оцінюють однолітків: працьовитість, охайність, уміння дружньо грати, справедливість і т.д.

Самооцінка дошкільника дуже емоційна. Він легко оцінює себе позитивно. Негативні самооцінки спостерігаються, за даними Р.А.Ріпиної, лише у незначного числа дітей сьомого року життя. З 5,5 років у сферу ставлень дитини до себе проникає досвід взаємовідносин із ровесниками і дитина починає дивитися на себе їхніми очима. В 5,5-6 років дитина перестає зв'язувати самоставлення зі своїми успіхами-неуспіхами в продуктивних видах діяльності. До 7 років думка оточуючих людей (ровесників, вихователів) безпосередньо визначає ставлення дитини до себе. Знання про себе і свою самостійність дитина отримує через оцінки своєї успішності іншими людьми. Оцінки думок людей стосуються не діяльності дитини, а її самої як особистості і орієнтують дошкільника на сприйняття і оцінку оточуючих в тій же якості. Стосовно інтеріорізованої дитини, ці оцінки починають виступати критерієм її власної самооцінки [23, с.215].

Спираючись на обрану нами структуру «Я-концепції» ми визначили критерії і показники за якими ми здійснюватимемо діагностику. Вивчаючи когнітивний компонент «Я-концепції» критерієм виступатимуть знання про себе, показниками знання про власну зовнішність (фізичні характеристик) та про внутрішні характеристики (здібності, психічні якості).

В емоційно-оцінному компоненті критерієм виступатиме самооцінка, а показниками рівні самооцінки: високий, середній та низький. Вивчаючи

поведінковий компонент за критерій ми прийняли взаємодію із соціумом, а показниками виступатиме агресивність, імпульсивність, замкненість, невпевненість, тривожність.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ

2.1. Організація та методика дослідження рівня інтелектуального розвитку дошкільників

Стрімка інформатизація суспільства на межі ХХ-ХХІ століть призвела до формування нового типу культури – екранної. За визначенням українського дослідника Л. Мартинюка, екранна культура – це система візуальних образів, яка передає певну систему інформації й цінностей, що продукується та транслюється за допомогою сучасних цифрових засобів і є уособленням культурних артефактів в аудіовізуальній, динамічній формі. Такий тип культури міцно увійшов у повсякденне життя сучасної дитини, витіснивши традиційні види діяльності – читання, живе спілкування, сюжетно-рольові, театралізовані та творчі ігри.

Нові умови і соціокультурні реалії впливають не лише на інтелектуальну сферу, а й на моральний розвиток дитини, що виявляється у її повсякденній поведінці. Предметом нашого дослідження стало вивчення взаємодії дитини з таким явищем екранної культури, як мультфільм. Саме до такого типу досліджень закликають українські педагоги та психологи – Н. Гавриш, О. Пометун, В. М. Павленко, які вбачають у них перспективний напрям у пізнанні дитячої психології та у розробці нових теоретико-практичних основ сучасного освітнього процесу.

Певний інтерес викликає питання впливу мультфільмів на моральний розвиток дітей старшого дошкільного віку. У сучасних умовах мультфільм займає значне місце у життєдіяльності дитини – він входить до її повсякденного досвіду та виявляється у грі, спілкуванні, мовленні дошкільників.

На нашу думку, усвідомлення впливу мультфільмів можливе лише через вивчення поведінки сучасної дитини. Екранна культура формує моделі поведінки через образи, сигнали й знаки, активізуючи механізми

наслідування, ідентифікації, співпереживання та інтеріоризації. Для дослідження способів впливу мультфільму на моральний розвиток дітей 5-7 років було здійснено аналіз поведінки, як відображення подібного впливу.

Початковий інтерес до поняття поведінки був пов'язаний із вивченням активності живого організму. У психології поведінка спочатку розумілася як зовнішня реакція на впливи середовища. Проте вже у працях європейських психологів, таких як П. Жане, йшлося про нерозривний зв'язок поведінки та свідомості. Базові теоретичні засади сформував Б. Ломов, який наголошував на необхідності включення поняття «поведінка» до кола ключових психологічних категорій.

Мультфільм як культурне явище здатен впливати не лише на повсякденну поведінку, а й на спрямовану діяльність дитини: образи й сюжети трансформуються в гру, творчість, спілкування. Впливаючи на поведінку, мультфільм змінює зміст діяльності дошкільника, збагачуючи її новими сенсами.

Спираючись на праці С. Рубінштейна, Л. Виготського, О. Савченко, Л. Удовенко, виокремимо основні відмінності між поведінкою та діяльністю:

- за цілеспрямованістю: діяльність завжди має мету, поведінка може бути спонтанною;
- за спрямуванням: діяльність – це створення продукту, поведінка – реакція на зовнішні стимули, часто спрямована на соціальне середовище;
- за рівнем усвідомлення: діяльність – це свідомий процес, поведінка – не завжди;
- за результатом: діяльність передбачає результат, поведінка – ні;
- за індивідуальністю: поведінка більш індивідуалізована, відображає риси особистості.

Попри відмінності, діяльність і поведінка взаємопов'язані: поведінка, що набуває цілеспрямованості, перетворюється на діяльність.

Поведінка й моральність

Л. Виготський вважав, що поведінка є матеріальним втіленням свідомості, яка опосередкована культурою. Поведінка містить як інстинктивні реакції, так і осмислені вчинки. Моральне виховання передбачає розвиток соціально обумовленої поведінки, яка поступово переходить від спонтанних реакцій до усвідомлених моральних дій.

Значний внесок у вивчення морального аспекту поведінки внесли українські дослідники: Л. Артюшина, Г. Беленька, С. Гуревич. Вони описали моральну поведінку як вияв гуманного ставлення до оточення, що формується внаслідок засвоєння моральних норм. Л. Крайнова (український педагог) ввела поняття «моральна активність», розуміючи її як усвідомлене застосування дітьми моральних норм у міжособистісній взаємодії.

Основні риси моральної поведінки дитини дошкільного віку:

- наявність як свідомих дій, так і спонтанних реакцій;
- виявлення емпатії без зовнішнього тиску;
- усвідомлення справедливості та моральної норми.

Вплив мультфільмів на моральну поведінку

Результати досліджень (О. Пометун, Л. Шульга, Н. Воронцова) підтверджують: на поведінку дошкільника впливає не лише зміст мультфільму, а й емоційний ефект після перегляду. Дитина починає відтворювати поведінку персонажів у власному житті. Мультгерої стають об'єктами наслідування – як позитивного, так і негативного.

Завдяки механізмам ідентифікації, інтеріоризації, наслідування, мультфільми формують стійкі поведінкові реакції (на це вказували Л. Савченко, Т. Яценко, І. Павленко).

Дослідження показують, що за умови педагогічного супроводу діти 5–7 років здатні:

- аналізувати поведінку героя;
- робити моральний вибір;
- співпереживати, пояснювати мотиви;
- переносити поведінкові моделі у власне життя.

Мультфільм стає ефективним засобом виховання, якщо його перегляд і обговорення супроводжуються створенням морально-педагогічних ситуацій, що стимулюють рефлексію, емоційну реакцію та моральне судження.

Етапи впливу мультфільму на моральну поведінку:

1. Підготовчий етап — формування медіаграмотності, підготовка до осмисленого сприйняття;
2. Когнітивний етап — усвідомлення моральних норм, оцінювання вчинків героїв;
3. Емоційно-побуджувальний етап — формування емпатії, моральних почуттів;
4. Практико-рефлексивний етап — застосування засвоєного в реальному житті, самооцінка поведінки.

Кожен етап взаємопов'язаний і проходить паралельно із загальним моральним становленням дитини.

У дошкільному віці з'являються передумови до навчальної діяльності, що тільки починає формуватися, оскільки пов'язана з логічною сферою. У сучасній дошкільній дидактиці триває пошук спеціальних ефективних засобів навчання, які полегшать формування основних понять та сприятимуть пізнавальному розвитку дітей.

Не лише психологи, а й педагоги вважають дошкільний вік сенситивним періодом пізнавального розвитку дитини через чуттєву сферу. Це сприятливо впливає на формування її світосприйняття, засвоєння основних понять про предмети, явища та події навколишнього світу. З цієї точки зору є актуальним дослідження впливу різних аспектів мультиплікації на освітній процес, зокрема на формування елементарних математичних уявлень (ФЕМУ) у дітей дошкільного віку.

2.2. Реалізація педагогічного впливу за допомогою мультфільмів у процесі інтелектуального виховання

Перш ніж висунути основну гіпотезу педагогічного дослідження, виникла потреба вивчити інтерес та потреби дітей дошкільного віку щодо мультиплікаційної діяльності, зіставити необхідність та можливість її організації, а також відповісти на центральне дослідницьке питання: «Яку роль у розвитку дітей дошкільного віку».

За ініціативою Інституту дитинства Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова було організовано міжрегіональне дослідження «Сучасне дитинство. Штрихи до автопортрету», в якому взяли участь викладачі та студенти напряму «Дошкільна освіта» кафедри дошкільної та початкової освіти факультету педагогіки і психології Бердянського державного педагогічного університету (БарДПУ). Метою було визначення:

- сприйняття основної ідеї мультфільму та образів героїв;
- переліку сучасних мультфільмів, що дивляться діти;
- урахування мультиплікаторами запитів і інтересів дітей при створенні контенту;
- домінанти сприйняття мультфільмів (ідея, сюжет чи засоби виразності).

На основі рекомендацій координатора дослідження Л. О. Савіної була складена програма пілотажного експерименту, що реалізувалась у кілька етапів:

1. Підготовка експертів — вивчення методики дослідження уподобань у мультиплікації, її модифікація для дітей (до 5 років, 5–6 років) і студентів (19–20 р.).
2. Визначення експериментальної групи.
3. Аналіз результатів.
4. Презентація результатів на міжнародному форумі «Дитинство: самозначимість сьогодення».

Експертами були викладачі та студенти, які збирали інформацію про вподобання в мультиплікації в трьох вікових групах: студенти 3 курсу (19-20 р.) та вихованці дошкільного закладу (4-5 і 5-6 р.). Усі респонденти надали згоду на участь. Використовувалися онлайн-анкета (для студентів) і дидактичні ігри-бесіди (для дітей).

Результати були згруповані в Таблицю 1.

Вікова група	Улюблені мультфільми	Скільки разів переглядали	Про що мультфільм?	Рекомендація комусь іншим?	Улюблені герої та чому
4-5 років	«Барбоскіни», «Фіксики», «Смішарики», «Три коти»,	3, 4, 5, 10, багато разів	Про сім'ю, друзів, ремонтні пригоди тощо	Так – «Там є смішна Маша», «Це класно» і т.д.	Симка (велика, добра), Нолик («вони щось чинять»), ...
5-6 років	«Лунтік», «Маша і Ведмідь», «Фіксики», «Холодне серце»,	2, 4, 5, 14, 1000+	Про дружбу, принцес, взаємодопомогу та ін.	Так – «Це красивий/веселий мультік», ...	Лунтік (цікавий), Маша (весела), герої зі «Смішариків» тощо
19-20 років (студенти)	«Король Лев», «Зверополіс», «Ледниковий період», «Енканто» тощо	1-15 разів	Про мету, сімейні цінності, дружбу, свободу	Так – «Бо там якісна анімація», «пізнавально» тощо	Упор ставлять на моральні й естетичні якості героїв

Сучасні діти на будь-якому віковому рівні дивляться лише сучасні мультфільми. Перелік улюблених мультфільмів у різних вікових груп приблизно однаковий; формування відбувається в умовах колективної діяльності.

Наступним перспективним напрямом дослідження є вивчення позиції дорослих – вихователів і батьків – щодо сучасної мультиплікації: наскільки вони діалогічні з дитячою субкультурою, чи знають не лише, що дивляться діти, а й чому обирають саме це.

Основна частина дослідження (2022–2023 навчальний рік) була організована старшим викладачем кафедри дошкільної та початкової освіти Н. Ф. Захарченко (БарДПУ) і виконана студентом Н. А. Бенедисюк на базі «Університету для дітей» в рамках «Мультстудії» у старшій дошкільній групі.

Експериментальна група (ЕГ): діти 5–6 років, $n = 12$

Контрольна група (КГ): діти 5–6 років, $n_1 = 22$

Гіпотеза полягала в тому, що формування ФЕМУ відбувається ефективніше під час створення мультфільмів, ніж під час традиційних дидактичних ігор.

Етапи педагогічного експерименту

Констатуючий етап: визначення рівня ФЕМУ за сюжетно-груповими іграми авторства І. В. Житко.

Формувальний етап:

У КГ — стандартні дидактичні ігри.

В ЕГ — курс «Мультстудія» з побудовою уроків по темах та конкретними математичними завданнями (див. нижче).

Контрольний етап: повторна діагностика (іншим матеріалом) та статистичний аналіз динаміки.

Тематичні блоки курсу «Мультстудія»

Знайомство з мистецтвом мультиплікації – освоєння просторових понять

Професії мультиплікатора – серіація

Створення логотипа – орієнтація в двовимірному просторі

Режисура та зйомка – тривимірна орієнтація

Сценарій – ролеві дії, рух у просторі

Операторська зйомка – порівняння форм і різноманіття

«Артисти» – порядковий рахунок (покадрова зйомка)

Звукорежисура — аналіз звуку, аудіо-математика

Монтаж – навички накладання, порівняння

Прем'єра — узагальнення семантики «перед/після», порівняння чисел

Педагогічні умови

Добре освітлене й технічно оснащене робоче місце

Спільна постановка цілей, організація творчої діяльності на усіх етапах

Залучення до мультиплікаційної творчості як творчої гри

Результати експерименту

На контрольному етапі:

Показники ЕГ були суттєво вищими, ніж у КГ.

Хоча КГ теж показала позитивну динаміку, ЕГ досягла значно кращих результатів у формуванні ФЕМУ.

Висновок: основна гіпотеза підтверджується – формування елементарних математичних уявлень у дітей дошкільного віку набагато ефективніше в процесі створення мультфільмів, ніж у традиційних дидактичних іграх.

Загальні висновки

Теоретична значущість: виділено педагогічні умови використання мультиплікації як ефективного засобу ФЕМУ (цілепокладання, планування, організація).

Практична значущість: можливість використання цієї програми вихователями в закладах дошкільної освіти.

Інші відомості

Конфлікт інтересів: відсутній.

Етичні принципи: дотримані при роботі з учасниками дослідження.

Внесок авторів: зроблено порівну (50 % : 50 %).

Подяки: Оргкомітету міжрегіонального дослідження «Сучасне дитинство...» за можливість участі.

Тож педагог має дбати про досягнення вихованця у логіко-математичному розвитку не тільки на так званих профільних заняттях, а про набуття життєвого досвіду в різних сферах життєдіяльності. Проте, у практиці, на жаль, принцип інтеграції здебільшого реалізовується під час фронтальних занять, на які припадає лише 1/12 частина часу перебування дітей у дошкільному закладі. В інший же час про інтеграцію забуваємо. Слід зазначити, що практикам відомі структура та особливості побудови інтегрованих занять – методику їх проведення детально висвітлено в методичній літературі.

Однак синтезуючи матеріал та поєднуючи різні змістові лінії, вихователі не завжди належним чином дбають про органічне поєднання елементів знань з різних галузей та підпорядкування їх головній меті заняття. Нерозуміння глибинної сутності інтеграції призводить до того, що поєднання різного

матеріалу робиться штучно, формально. І як наслідок – у свідомості дитини створюється мозаїка окремих картин, а не одна цілісна із взаємопроникненням розрізнених елементів певної сукупності, як має бути за істинної інтеграції [3, с.98].

Маючи на меті виховання компетентного дошкільника, педагогам варто вийти на широкий життєвий простір, активніше застосовувати принцип інтеграції не тільки на організованих фронтальних заняттях, а й в усіх видах життєдіяльності. При цьому варто ширше організовувати «заняття» не як звичну для багатьох поколінь вихователів форму навчальної роботи, а як зайнятість дитини протягом реального не надмірно регламентованого часу з наданням пріоритетів спілкуванню, обговоренню, спостереженню, дослідницькій та пошуковій діяльності тощо. Вкрай важливо, щоб сучасна дитина могла набувати і застосовувати знання і вміння невимушено, у повсякденному житті, засвоюючи при цьому основні закони буття (як от, зміну дня і ночі, циклічність пір року), порівнюючи, упорядковуючи та з'ясовуючи причини й наслідки різних явищ.

Застосування принципу інтеграції значно розширює можливості педагогічного впливу: стимулюється аналітико-синтетична діяльність дітей, розвивається потреба в системному підході до об'єкта пізнання, формуються вміння аналізувати, порівнювати предмети, об'єкти довкілля, що забезпечує цілісне сприйняття світу. Та це відбувається лише за певних умов.

Педагогічні умови реалізації принципу інтеграції:

- урізноманітнення форм пізнавальної діяльності: дослідження, трансформування, експериментування та моделювання різних за величиною, кількістю та просторовим розміщенням об'єктів;
- доцільне поєднання матеріалу з різних змістових ліній та використання його у процесі життєдіяльності;
- співпраця, співтворчість дітей та вихователів, надання дітям права вибору та можливості самостійно знаходити шляхи розв'язання завдань або проблемних ситуацій [3, с.99].

РОЗДІЛ 3. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЗАСТОСУВАННЯ МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ У ПРОЦЕСІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1. Використання анімаційного матеріалу для активізації пізнавальної діяльності

Соціокультурні трансформації, що відбуваються протягом останніх десятиліть, зумовлені пріоритетністю ринкових відносин, нестабільністю економічних і політичних процесів, посиленням меркантильних інтересів, надлишковою інформатизацією та неконтрольованістю інформаційного середовища, спричиняють руйнацію моральних орієнтирів суспільства. Зазначені чинники негативно впливають на формування світоглядної системи людської особистості, зокрема сприяють зростанню байдужості до духовних ідеалів, домінуванню егоцентричних мотивів, утвердженню споживацького ставлення до дійсності, появі нетерпимості та жорстокості.

У межах цих викликів освіта має забезпечувати умови для становлення моральної свідомості й етичних орієнтирів особистості, починаючи з раннього дитинства. Дошкільний період розвитку є базовим для формування фундаментальних складників моральної культури, що визначає його як один з ключових етапів виховання особистості. Саме на цьому етапі дитина набуває первинного досвіду моральної поведінки, що позначається на подальшому особистісному становленні.

Державний стандарт дошкільної освіти України орієнтує на досягнення цільових показників морального розвитку, зокрема — здатності дітей до вольових зусиль, дотримання соціальних норм і правил поведінки у різних видах діяльності та форм взаємодії (п. 4.6). Така спрямованість нормативних вимог зумовлює необхідність наукового пошуку дієвих засобів і методів формування моральної поведінки, оскільки її недостатній рівень може призводити до закріплення деструктивних моделей взаємин, виникнення

агресивних чи конфліктних форм поведінки, що своєю чергою негативно позначається на процесах соціалізації дитини.

Практика закладів дошкільної освіти засвідчує наявність системної роботи в означеному напрямі. Однак результативність виховного процесу значною мірою залежить від урахування сучасних соціокультурних умов. Відчутний вплив на становлення моральної сфери дошкільників здійснює формування інформаційно-екранної культури, яка охоплює інтернет-контент, телекомунікаційні ресурси, комп'ютерні ігри, зокрема мультфільми.

Сучасні науковці — зокрема Л. Артемова, О. Сухомлинська, Д. Ельконін, Ж. Піаже, Л. Кольберг, В. Франкл — підкреслюють трансформацію життєвого простору дитини, спричинену засиллям аудіовізуальних засобів. Значний обсяг часу, який дошкільники проводять, переглядаючи анімаційні фільми, безпосередньо впливає на формування їхніх ціннісних орієнтацій та поведінкових патернів.

З огляду на це виявляється необхідність цілеспрямованого вивчення впливу анімаційних творів на моральну сферу розвитку дитини. Мультфільм як мистецький продукт володіє значним виховним потенціалом, адже сприяє розширенню уявлень про навколишню дійсність, зокрема сферу моральних взаємин. Водночас, як показує аналіз сучасних наукових джерел, питання використання анімаційних матеріалів як засобу морального виховання у практиці дошкільної освіти досі не отримало належного теоретико-методичного опрацювання.

У контексті означеної проблематики важливого значення набуває професійна підготовленість педагогів до цілеспрямованого використання мультфільмів у виховному процесі. Результати опитувань засвідчують, що значна частина педагогів виявляє зацікавленість у застосуванні анімаційного контенту для морального виховання, проте лише незначна їх частка користується цим засобом на практиці. Серед основних причин можна виокремити:

- недостатність методичних матеріалів щодо організації перегляду та обговорення мультфільмів;
- відсутність системної підготовки педагогів до роботи з медіатекстом;
- побоювання щодо можливого негативного впливу окремих зразків анімаційної продукції.

Також слід зазначити, що перегляд мультфільмів у більшості випадків є стихійним, несистемним, без педагогічного супроводу. Відсутність спеціально організованого обговорення сприйнятого дітьми аудіовізуального матеріалу унеможливорює формування глибоких моральних смислів, емоційного досвіду, емпатії, рефлексивних умінь. Отже, мультфільм нерідко постає як самодостатній феномен, що не спрямований на формування виховного ефекту.

Дані педагогічної діагностики підтверджують домінування пасивного та фрагментарного сприймання анімаційних творів дітьми дошкільного віку: значна частина дітей не може самостійно визначити основний зміст переглянутого фільму, здійснити причинно-наслідковий аналіз подій, дати розгорнуту моральну оцінку поведінки персонажів.

Результати проведеного дослідження засвідчують, що 50,9 % дітей дошкільного віку не можуть самостійно визначити головну ідею переглянутого мультфільму, встановити причинно-наслідкові зв'язки між відображеними подіями, надати моральну характеристику поведінці персонажів. 39,1 % дошкільників потребують допомоги дорослого під час аналізу та обговорення медіатексту. Лише 10 % дітей спроможні самостійно визначити смисловий задум твору, виокремити моральну ідею, дати розгорнуту інтерпретацію побаченого.

Вітчизняні та європейські науковці — Л. Артемова, О. Киричук, І. Бех, Ж. Піаже, Л. Кольберг, К. Гілліген — відзначають переважно фрагментарний та неусвідомлений характер сприймання анімаційних творів дітьми дошкільного віку. Однією з ключових причин цього є хаотичність їх перегляду, відсутність систематичної педагогічної підтримки, методичних рекомендацій щодо організації медіаспоживання та осмислення його результатів.

Неструктурований характер взаємодії з мультфільмами, а також відсутність належного методичного супроводу з боку педагога перешкоджають формуванню в дітей моральних орієнтацій, рефлексії та здатності до усвідомленої оцінки поведінки персонажів. Означені фактори засвідчують необхідність розроблення педагогічної методики використання мультфільмів як ефективного засобу виховання моральної поведінки старших дошкільників.

Наявні наукові дослідження дають підстави стверджувати, що питання формування моральної поведінки дітей старшого дошкільного віку засобами анімаційних творів потребує суттєвого поглиблення. Вагомі теоретичні напрацювання у сфері морального виховання представлені у працях І. Беха, Л. Божович, А. Запорожця, Д. Ельконіна, К. Роджерса, В. Франкла, Ж. Піаже, Л. Кольберга, О. Сухомлинської.

Питання використання мистецтва як засобу морального виховання частково розглянуто у дослідженнях, присвячених кіномистецтву й анімації. Водночас більшість робіт сфокусована на шкільному або університетському етапі освіти. У сфері дошкільної освіти такі дослідження є поодинокими, що підсилює актуальність даної проблематики.

Наукова література містить значний теоретичний матеріал щодо впливу мистецтва на становлення особистості (зокрема у працях Ж. Піаже, Л. Кольберга, К. Роджерса, В. Франкла, А. Маслоу, Л. Виготського), а також дослідження щодо участі дітей у медіаосвіті (О. Белкіна, О. Пашко, С. Іванюк, І. Чернікова та ін.). Водночас питання застосування анімаційних фільмів безпосередньо з метою формування моральної поведінки залишається недостатньо розробленим.

Психолого-педагогічні дослідження останніх десятиліть демонструють значний потенціал мультфільмів: вони відображають соціальні взаємини, містять моральні колізії, формують уявлення про дружбу, добро, справедливість, взаємодопомогу. Анімаційні образи, за рахунок своєї

емоційної насиченості та символічності, сприяють посиленню впливу на дитячі переживання й ціннісні уявлення.

Однак, попри очевидний виховний потенціал анімаційних творів, їх цілеспрямоване використання у забезпеченні морального виховання дітей залишається на недостатньому рівні. Бракує розроблених критеріїв добору мультфільмів, методичних рекомендацій щодо організації їх перегляду, а також механізмів педагогічного супроводу осмислення дітьми художнього змісту.

Недостатня підготовленість педагогів у царині медіаосвіти зумовлює складності у використанні анімаційних творів як засобу морального виховання. Вихователі не завжди володіють прийомами аналізу переглянутих дітьми сюжетів, організації обговорення змісту, створення умов для формування емпатії, ідентифікації дитини з позитивним персонажем, узагальнення моральних висновків та перенесення на особистий досвід.

Результати опитування педагогів у закладах дошкільної освіти України показали, що переважна більшість вихователів зацікавлена у застосуванні анімаційних фільмів у педагогічному процесі, однак лише невеликий відсоток фактично їх використовує як засіб виховання. Найпоширенішими формами є перегляд мультфільмів з розважальною метою або для заповнення вільного часу дітей.

Серед причин такої ситуації педагоги зазначають:

1. недостатній рівень умінь і досвіду використання медіа;
2. відсутність методичних рекомендацій і програм щодо застосування мультфільмів у вихованні;
3. побоювання щодо можливого негативного впливу окремих медіапродуктів.

У цій ситуації важливим видається створення чітких методичних орієнтирів щодо того, як організувати та супроводжувати перегляд мультфільмів, зокрема враховуючи психологічні й вікові особливості дітей старшого дошкільного віку.

Актуальність окресленої проблеми посилює також специфіка сприймання мультфільмів дітьми старшого дошкільного віку. За даними опитування батьків, щоденний перегляд аудіовізуальної продукції становить у середньому від однієї до півтори години, причому основним видом контенту є різножанрові мультфільми. Однак інтенсивність включеності дітей у медіапростір не гарантує ані якості сприймання екранних образів, ані усвідомлення їх смислового та емоційного змісту.

Нерегламентоване й стихійне медіаспоживання формує поверхневе ставлення до побаченого, унаслідок чого художньо-змістовний компонент твору не засвоюється належним чином. За таких умов мультфільм набуває статусу «самодостатнього об'єкта», відокремленого від реального досвіду дитини, а тому не сприяє формуванню її моральних настанов.

Це положення підтверджується результатами діагностичного дослідження, згідно з яким стало очевидним переважання пасивного та фрагментарного сприймання анімаційних фільмів дітьми старшого дошкільного віку. Відсутність уміння визначати основний мотив твору, сюжетну логіку, причинно-наслідкові зв'язки, а також моральну сутність вчинків персонажів засвідчує низький рівень усвідомлення дітьми змісту аудіовізуального повідомлення.

Подібні висновки корелюють з позиціями українських і зарубіжних науковців — Л. Артемової, О. Сухомлинської, І. Беха, Д. Ельконіна, Ж. Піаже, Л. Кольберга, які наголошують на зростанні ролі медіакультури в процесі соціалізації дитини та необхідності її педагогічного супроводу.

Однією з провідних причин недостатньої ефективності сприймання дітьми анімаційних творів є несистемність перегляду, відсутність методичної підтримки з боку вихователів, а також слабка залученість дорослих до аналізу змісту переглянутого. Недостатня кількість програм і методичних рекомендацій щодо організації обговорення мультфільмів, осмислення дітьми поведінки персонажів, формування в них емпатійних і моральних реакцій знижує виховний потенціал анімаційних засобів.

У результаті дитина часто лишається сам на сам зі складними моральними конфліктами, які вона не спроможна інтерпретувати належним чином. Відсутність зворотного зв'язку з дорослим, спрямованого на осмислення почуттів, оцінювання поведінкових зразків, пошук моральних рішень, позбавляє перегляд мультфільмів ціннісного наповнення.

Наукові розвідки у сфері морального виховання (зокрема праці І. Беха, В. Франкла, Ж. Піаже, Л. Кольберга, Дж. Дьюї) засвідчують, що дитина здобуває моральний досвід завдяки активній взаємодії з дорослим, через рефлексивне осмислення поведінки інших людей, співпереживання, ідентифікацію з позитивними зразками. За відсутності такої взаємодії мультфільм втрачає основну виховну функцію й перетворюється на засіб пасивної розваги.

Важливим є те, що анімаційні фільми мають значний мистецький та соціальний потенціал. За результатами досліджень, вони здатні моделювати ситуації морального вибору, демонструвати приклади поведінки, що ґрунтуються на принципах гуманізму, співчуття, толерантності, відповідальності. Разом з тим, для реалізації виховного потенціалу мультфільмів необхідним є застосування спеціально розробленої педагогічної методики їх добору, перегляду й аналізу.

3.2. Порівняльна характеристика рівнів інтелектуального розвитку до і після впровадження методики

У контексті означеної проблеми особливої уваги потребує підготовленість вихователя до вибору якісного анімаційного матеріалу та організації роботи з ним відповідно до вікових і психологічних особливостей дітей старшого дошкільного віку. Зокрема, важливими є:

- уміння оцінювати змістові та естетичні характеристики твору;
- здійснювати релевантне смислове опрацювання переглянутого;
- організовувати обговорення;
- сприяти формуванню емпатійного ставлення та моральних висновків;
- забезпечувати перенесення дитиною засвоєних моральних норм і моделей на власний життєвий досвід.

У науковому дискурсі накопичено низку теоретичних передумов, які дають змогу здійснювати поглиблене дослідження проблеми формування моральної поведінки дітей старшого дошкільного віку засобами анімаційних фільмів. До них належать напрацювання у сфері загальної теорії морального виховання, психології розвитку особистості, педагогіки дитинства та медіаосвіти.

Зокрема, питанням становлення моральної сфери дитини присвячені дослідження І. Беха, Л. Божович, А. Запорожця, Д. Ельконіна, О. Кононка, О. Сухомлинської, Ж. Піаже, Л. Кольберга, К. Роджерса, В. Франкла, у яких розкриваються механізми розвитку моральних суджень, формування етичних орієнтирів, процес інтеріоризації моральних норм і цінностей.

Сутнісні характеристики поведінки, зорієнтованої на моральні норми, розглядаються в працях, присвячених проблемам моральної активності, ціннісної поведінки та гуманістичної спрямованості особистості (К. Роджерс, В. Франкл, І. Бех, О. Киричук, І. Зязюн, О. Вишневський).

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної та культурологічної літератури засвідчує наявність певного масиву досліджень, присвячених

використанню мистецьких засобів у вихованні та розвитку особистості. Водночас варто підкреслити, що більшість наукових розвідок зосереджуються на вивченні цих процесів у шкільній або університетській освіті. У сфері дошкільної освіти аналогічні дослідження представлені фрагментарно, що вказує на недостатню розробленість цієї проблематики.

Вагомими теоретичними передумовами дослідження є праці, присвячені вивченню ролі екранних мистецтв в освіті та соціалізації особистості. У працях Л. Виготського, Б. Теплова, А. Запорожця, Ж. Піаже, Р. Бернса, К. Роджерса, В. Франкла аналізуються психологічні засади впливу мистецтва на особистісний розвиток, механізми емоційного переживання та рефлексивного осмислення мистецьких образів.

У дослідженнях О. Белкіної, О. Пашко, С. Іванюк, В. Різуна, Н. Чернецької розкрито значення та можливості медіаосвіти як складника виховного процесу, що забезпечує формування в дітей уміння критично сприймати медіатексти, інтерпретувати їх зміст і застосовувати здобутий досвід у власній діяльності.

У контексті питань використання анімаційних фільмів у діяльності закладів дошкільної освіти значний інтерес становлять праці І. Беха, О. Киричук, Н. Водяної, Ж. Мацкевич, Н. Олейник, у яких розглянуто можливості використання мультфільмів у формуванні емоційно-ціннісної сфери, художньо-естетичного досвіду, а також умінь творчої діяльності.

Попри значний внесок науковців у з'ясування означеної проблеми, багато її аспектів залишаються недостатньо дослідженими. Зокрема, специфіка використання анімаційних фільмів як засобу формування моральної поведінки старших дошкільників потребує подальшого поглибленого вивчення. Особливу увагу слід приділити питанням цілеспрямованості й системності педагогічної взаємодії, добору анімаційних творів, методам їх аналізу та обговорення з дітьми у процесі формування моральних якостей особистості.

Актуальність обраної проблематики зумовлена також тим, що стихійне та несвідоме сприйняття дітьми анімаційних матеріалів суперечить завданням

виховного процесу. Відсутність педагогічного супроводу, спрямованого на смислове опрацювання переглянутого, знижує ефективність мультфільмів як засобу виховання. Недостатня розробленість дидактичних матеріалів, методичних рекомендацій, а також брак професійної готовності вихователів обмежують можливості використання мультфільмів у формуванні моральної поведінки дітей.

Вважаємо, що процес формування моральної поведінки старших дошкільників може бути суттєво оптимізований та стати більш результативним за умови цілеспрямованого й педагогічно організованого використання анімаційних фільмів як засобу морального виховання. Саме тому наукове дослідження, спрямоване на обґрунтування методики формування моральної поведінки старших дошкільників засобами мультфільмів у закладах дошкільної освіти, є своєчасним і суспільно значущим.

У ході дослідження було виявлено низку суперечностей між:

– науково обґрунтованою важливістю дошкільного періоду в моральному становленні особистості й недостатньою опрацьованістю механізмів реалізації потенціалу сучасного медіасередовища, у межах якого здійснюється соціалізація дитини;

– зростаючим впливом медіакультури на життєвий простір дитини та відсутністю педагогічно організованих способів супроводу процесу сприймання дітьми анімаційних образів;

– значним виховним потенціалом мультфільмів у сфері морального розвитку та недостатнім рівнем їх використання у практиці закладів дошкільної освіти;

– можливостями використання мультфільмів як дієвого виховного засобу та відсутністю методик педагогічного супроводу, спрямованих на осмислення дітьми їх змісту.

Виявлені суперечності дозволили сформулювати проблему дослідження, що полягає у недостатній розробленості науково-педагогічних засад процесу

формування моральної поведінки старших дошкільників засобами анімаційних фільмів.

ВИСНОВКИ

Мультфільм як художній твір надає широкі можливості для розширення й поглиблення знань про світ, зокрема про сферу моральних відносин. Проте дослідженню та використанню можливостей мультиплікаційного мистецтва як засобу виховання не приділяють достатньої уваги. Рішення зазначених проблем ускладнюється недостатньою підготовленістю педагогів до розвитку моральної поведінки дошкільників засобами мультфільмів.

Результати теоретичних досліджень та власні емпіричні дані показують, що більшість педагогів не володіють досвідом роботи з медіа-матеріалами (побудова обговорення та аналіз переглянутого, створення умов для актуалізації й поглиблення почуттів і емоцій дітей, ідентифікації й перенесення побаченого на власний досвід, посилення процесу співпереживання персонажам), що становить основу організації педагогічного супроводу перегляду мультфільму.

За опитуванням здобувачів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (25 респондентів), вихователі одностайно підкреслили свою зацікавленість у використанні мультфільмів у виховному процесі дошкільного закладу, зокрема й у моральному розвитку. Утім, лише 17,1 % педагогів використовують їх в освітній роботі з дітьми: нечасто мультфільми застосовують для заповнення дозвілля (51,4%), а 31,4 % педагогів взагалі не використовують їх у роботі.

Основними причинами відмови від включення мультфільмів у педагогічний процес названо:

1. недостатній рівень умінь та досвіду в роботі з медіасередовищем;
2. відсутність методичних рекомендацій, інструкцій і робочих програм для використання мультфільмів у виховній роботі;
3. ризик негативного впливу мультпродукції на дітей.

Недостатня теоретична обґрунтованість і відсутність чітких рекомендацій щодо організації спільного перегляду мультфільму з дітьми — важливі перешкоди для його ефективного використання. Перегляд потребує не лише

обговорення й опрацювання, але й особливої організації демонстрації, враховуючи вікові та психологічні особливості дошкільнят.

Характер сприймання мультфільмів дітьми також вимагає уваги. За даними опитування батьків, дошкільник щодня витрачає від 1 до 1,5 години на перегляд телевізора, зокрема різних мультфільмів. Проте широке включення екрану у життя не гарантує якісного сприйняття подій, їхнього справжнього змісту, інтерпретації побаченого, викликаних емоцій. Неконтрольований і стихійний досвід не впливає належним чином на особисту та моральну сферу дитини — мультфільм залишається «річчю в собі».

Результати діагностичного експерименту демонструють пасивне та фрагментарне сприйняття морально насичених мультфільмів:

- 50,9 % дошкільників не можуть самостійно назвати основну ідею, встановити причинно-наслідкові зв'язки, охарактеризувати поведінку персонажів;

- 39,1 % потребують допомоги довкола аналізу та обговорення;

- лише 10 % дітей самі виділяють задум, мораль мультфільму, дають розгорнуту оцінку та інтерпретацію.

У цьому контексті українські дослідниці Оксана Бабій, Наталя Савчин, Ганна Лозова, Марія Кравчук, Ірина Дмитренко підкреслюють явище несвідомого й фрагментарного сприйняття мультфільмів дітьми. Однією з причин вони вважають хаотичний та безсистемний характер перегляду — відсутність методичної роботи та рекомендацій з педагогічного супроводу, що не дозволяє використовувати мультфільми як засіб виховання.

Це спрямовує до розробки чіткої методики використання мультфільмів у моральному вихованні старших дошкільників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексєєнко Т. Ф. Дошкільна педагогіка: підручник. – Київ: Академвидав, 2011. – 384 с.
2. Антонова О. Є. Методика формування пізнавальної активності дошкільників : навч.-метод. посіб. – Київ : Ліра, 2015. –168 с.
3. Артемова Л. В. Виховання і навчання дошкільників : навч. посіб. – Київ : Вища школа, 2008. –320 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). – Київ: МОН України, 2021. – 38 с.
5. Беленька Г. В. Медіакультура педагога дошкільної освіти : навч. посіб. – Київ : Слово, 2020. – 196 с.
6. Білик Н. М. Психологія розвитку інтелекту дітей дошкільного віку : навч. посіб. – Київ : Каравела, 2016. – 200 с.
7. Богущ А. М. Дитяча мовленнєва творчість : монографія. – Київ : Слово, 2012. – 304 с.
8. Богущ А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : навч. посіб. – Київ : Вища освіта, 2010. – 384 с.
9. Борисенко О. А. Мультимедійні засоби у дошкільній освіті : навч.-метод. посіб. – Харків : Основа, 2017. –144 с.
10. Братченко С. А. Ігрова діяльність як чинник інтелектуального розвитку дитини : монографія. — Київ : Педагогічна думка, 2014. – 192 с.
11. Велитченко Л. О. Психологія пізнавального розвитку дошкільників : навч. посіб. – Запоріжжя : ЗНУ, 2018. — 220 с.
12. Виговська С. І. Емоційний інтелект дошкільника : метод. рекомендації. – Львів : Світ, 2020. – 96 с.
13. Власенко Н. С. Інформаційно-комунікаційні технології у ЗДО: навч.-метод. посіб. – Київ : Генеза, 2019. – 128 с.
14. Волобуєва Т. О. Візуальна грамотність дитини: посіб. для педагога ЗДО. – Київ : Ліра-К, 2021. – 120 с.

15. Волошенюк О. В., Іванова Н. С., Ванько К. І. Медіаосвіта дітей дошкільного віку : навч.-метод. посіб. – Київ : Академія української преси, 2014. – 148 с.
16. Воскресенська Н. О. Критичне мислення в дошкільній освіті: метод. посіб. – Київ : Ранок, 2020. – 128 с.
17. Гавриш Н. В. Дитяча субкультура і розвиток творчості : монографія. – Луганськ : Альма-матер, 2011. – 276 с.
18. Гайдай Л. В. Педагогіка мистецтва в ЗДО : навч. посіб. – Київ : Слово, 2018. – 176 с.
19. Гайдученко С. П. Анімація як засіб виховання дошкільників : метод. рекомендації. – Полтава : ПНПУ, 2019. – 84 с.
20. Гладченко І. Ю. Вікова психологія дошкільника : навч. посіб. – Черкаси: ЧНУ, 2015. – 240 с.
21. Гнатюк О. М. Методика роботи з мультфільмом у ЗДО // Дошкільна освіта. – 2021. – № 3. – С. 22–27.
22. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологія, методика : довід. вид. – Київ : Либідь, 2008. – 384 с.
23. Гордєєва Н. В. Психологія творчості дитини : навч. посіб. – Київ : КНТ, 2016. – 208 с.
24. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. – Київ : Академвидав, 2012. – 352 с.
25. Єрмаков І. Г., Пометун О. І. Сучасні освітні технології : навч. посіб. – Київ : А.С.К., 2006. – 256 с.
26. Жерносек І. П. Методика розвитку критичного мислення : навч.-метод. посіб. – Київ : Педагогічна думка, 2017. – 144 с.
27. Залужна Н. В. Медіаосвіта у ЗДО: зміст і технології : посібник. – Київ : Генеза, 2022. – 112 с.
28. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність : підручник. – Київ : Вища школа, 2004. – 422 с.

29. Ілляшенко Т. Д. Розвиток пізнавальної сфери дошкільника : навч. посіб. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2018. – 200 с.
30. Калмикова Л. О. Розумовий розвиток дітей дошкільного віку : навч. посіб. – Київ : Педагогічна думка, 2015. – 240 с.
31. Карабаєва І. В. Мистецтво анімації в дошкільлі : метод. посіб. – Одеса : ПНПУ, 2020. – 96 с.
32. Киричук О. В. Психологія : підручник. – Київ : Либідь, 2012. – 648 с. (розділи про дошкільня)
33. Кльоцина Н. О. Дидактичні ігри для розвитку мислення дошкільників : посіб. – Харків : Основа, 2016. – 128 с.
34. Кобзар Б. В., Литовченко О. П. Медіаграмотність для вихователя: навч. посіб. – Київ : Академпрес, 2021. – 140 с.
35. Коваль Л. В. Візуальні наративи у вихованні : монографія. – Львів: ЛНУ, 2019. –180 с.
36. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток дошкільника: навч. посіб. – Київ : Освіта, 2012. – 224 с.
37. Кононко О. Л. Психологічний супровід дитини дошкільного віку: посіб. – Київ : Світич, 2016. – 200 с.
38. Костянтинова Г. С. Технології розвитку критичного мислення в ЗДО: метод. посіб. – Київ : Ранок, 2022. –128 с.
39. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного закладу: концепції і технології : монографія. – Запоріжжя : ЗНУ, 2021. – 230 с.
40. Крутій К. Л., Лисенко Н. В. Компетентнісний підхід у дошкільній освіті : навч. посіб. – Запоріжжя : ЗНУ, 2017. – 200 с.
41. Левченко А. В. Методика формувального експерименту в педагогіці : навч. посіб. – Київ : КНЕУ, 2015. – 144 с.
42. Литвиненко С. І. Медіапедагогіка : навч. посіб. – Київ : Центр учбової літератури, 2019. – 256 с.
43. Лосєва М. В. Мультфільм як виховний ресурс у ЗДО // Дошкільна освіта. – 2020. – № 4. – С. 30-35.

44. Лотоцька Н. І. Розвиток пізнавальних інтересів у дошкільників: навч. посіб. – Київ : Видавничий дім «Слово», 2013. – 192 с.
45. Лущик І. П. Цифрові технології в освітньому процесі ЗДО : метод. посіб. – Рівне: РДГУ, 2021. – 120 с.
46. Мадзігон В. М. Теорія і методика виховання : навч. посіб. – Київ : Педагогічна думка, 2010. – 272 с.
47. Марущак О. П. Виховання засобами мистецтва у дошкільній: навч.-метод. посіб. – Чернівці : ЧНУ, 2018. — 160 с.
48. Мельник І. М. Медіаосвітні практики в дошкільній : посібник. – Київ : АУП, 2022. – 112 с.
49. МОН України. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). – Київ : МОН, 2016. – 14 с.
50. Овчарук О. В. Інформаційно-освітнє середовище і компетентності : монографія. – Київ : Педагогічна думка, 2014. – 256 с.
51. Павленко І. Г. Екранні мистецтва і дитина : навч. посіб. – Київ : Каравела, 2017. – 176 с.
52. Педагогіка дошкільна : підручник / за ред. А. М. Богущ. – Київ : Вища школа, 2008. – 542 с.
53. Піроженко Т. О. Ігрова діяльність дошкільника : монографія. – Київ : Інститут психології НАПН, 2012. – 264 с.
54. Пометун О. І., Піроженко Л. В. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання : посібник. – Київ : А.С.К., 2004. –192 с. (для методології)
55. Прищепа Л. М. Формування інтелектуальної готовності до школи: навч. посіб. –Луцьк : Волиньполіграф, 2016. – 180 с.
56. Рейпольська О. В. Візуальна освіта дітей : посібник для вихователя. – Київ : Генеза, 2020. – 128 с.
57. Савченко О. Я. Розвиток критичного мислення молодших школярів: навч. посіб. – Київ : Педагогічна думка, 2019. – 160 с. (для теоретичного підґрунтя)

58. Сейко Н. В. Соціалізація дошкільника засобами медіа : метод. посіб. – Житомир : ЖДУ, 2021. – 112 с.
59. Сисоєва С. О. Методологія науково-педагогічного дослідження: навч. посіб. –Київ : Вища школа, 2014. – 312 с.
60. Шинкаренко В. В. Мультфільм в освітньому процесі ЗДО: добірка та методика перегляду // Дошкільник. – 2022. – № 2. – С. 18–25.